

مدیریت یادمانه‌ها (آرشیو)

• ناهید فرضی

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

و اطلاع‌رسانی گنجانده شده است، اما با وجود تدریس مقدمات آرشیو و مدیریت آن در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران، همچنان منابع فارسی در این زمینه بسیار اندک‌اند و درخصوص تألیف یا ترجمه علوم مربوط به آرشیو به‌عنوان یک ماده درسی دانشگاهی، جز چند منبع محدود، اثر دیگری در اختیار نیست. بنابراین بی‌شک انتشار منابع و متون درباره موضوع آرشیو، با توجه به کمبودها، آن هم از سوی استادان مجرب می‌تواند بسیار ارزشمند و مفید باشد.

نگارنده این کتاب سال‌ها صاحب تجربه تدریس دروس مقدمات و مدیریت آرشیو و آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب در دانشگاه‌ها را دارد. همچنین تجربه‌های شخصی و حرفه‌ای را در سازمان اسناد ملی ایران و کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس اسلامی اندوخته است و از جمله

اثر وی می‌توان به مقدمه‌ای بر شناخت اسناد آرشیوی اشاره کرد. همانند تمام مراکز اسناد و اطلاع‌رسانی که بر چهار رکن گردآوری، سازماندهی، ذخیره‌سازی و بازیابی یا اطلاع‌رسانی تأکید دارد. مدیریت یادمانه‌ها نیز از این قانون مستثنی نیست و علی‌الاصول باید این ارکان را مورد بررسی قرار داد، به‌ویژه آنکه کتاب با توجه به طرح سؤالاتی در پایان هر فصل، به‌عنوان متن درسی تدوین شده است. به‌طور کلی کتاب به میزان بسیار زیادی تحت تأثیر دو کتاب خارجی است که جنبه‌های بومی آن را کمرنگ کرده است. به قیاس آن دو کتاب، متن این کتاب هم در ده فصل تنظیم شده است.

فصل اول: مدیریت یادمانه‌ها

در این فصل، پس از مقدمه‌ای کوتاه، به دو دسته از اصول مدیریت اشاره شده است. سپس اهمیت یادمانه‌ها، انواع آن و ارتباط یادمانه‌ها با مراکز اسناد، کتابخانه‌ها و موزه‌ها مطرح شده است و چند برنامه آموزشی در استرالیا به تفصیل معرفی شده است و اصول آن در متن و به‌صورت پیوست ترجمه و ارائه شده است.

فصل دوم: ایجاد یادمانه‌ها: برنامه عملیاتی

در این فصل پیش‌نیازها یا زیرساخت‌های ایجاد یادمانه ارائه می‌شود و بر خلاف مقدمه مختصری که در ابتدای فصل آمده، از گردآوری و سازماندهی اطلاعات سخنی به میان نیامده است و در حقیقت بیشترین مباحث آن به تأمین نیروی انسانی، فضا و آسیب‌شناسی،

■ فدایی عراقی، غلامرضا. مدیریت یادمانه‌ها (آرشیو). تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۸۴. چهاردهم، ۲۹۶ صفحه، وزیری، شومیز.

اهمیت آرشیوها و مدیریت آن

اسناد، به‌عنوان بخشی از میراث مکتوب هر کشور و در نهایت برای مردم جهان، نقش مهمی در حفظ هویت دینی، ملی و فرهنگی گذشته دارد. از گذشته‌های دور، مجموعه‌های اسناد، آثار مهمی قلمداد می‌شده‌اند، اما بسیاری از اسناد با ارزش و منحصر به فرد، حتی مجموعه‌های کامل اسناد یا در طول تاریخ بر اثر حوادث طبیعی و فجایع انسانی، به‌ویژه جنگ‌ها از میان رفته‌اند، یا به دلیل شرایط نامناسب نگهداری هر لحظه امکان نابودی آنها وجود دارد.

در دنیای امروز، که از سوی، کثرت اسناد و مدارک و سرعت تولید آنها لحظه به لحظه افزایش می‌یابد و از سوی دیگر، آسیب‌پذیری انواع اسناد، توجه به اقدامات پیشگیرانه را ضروری کرده است، سازمان‌های ملی و دولتی ناگزیر از ایجاد مدیریتی قوی و منسجم برای اسنادند.

مدیریت اسناد و مدارک در سطح جهان، به اندازه‌ای اهمیت و گسترش یافته که از سال‌های پیش، نگهداری اسناد و دسترس‌پذیر ساختن آن، به رشته علمی نوینی تبدیل شده است و بیشتر کشورها به ایجاد رشته آموزشی مدیریت آرشیو روی آورده‌اند. خوشبختانه در ایران نیز از سال‌ها پیش، درس آرشیو در کنار سایر دروس کتابداری

به صورت بسیار جزئی اختصاص دارد که برگرفته از متون خارجی است و کمتر حال و هوای بومی دارد.

معنوی، صنعتی و حق مؤلف قابل تردید است.

فصل سوم: مدیریت فرآیند گردآوری

این فصل به جای فرآیند گردآوری باید تحت عنوان گردآوری و ارزیابی قرار می‌گرفت، زیرا در ادامه مسئله گردآوری مسائل ارزیابی نیز به تفصیل مطرح شده است.

فصل چهارم: ثبت، نظم و ترتیب یادمانه‌ها

عنوان این فصل بر اساس محتوای آن بهتر بود سازماندهی و ذخیره‌سازی می‌شد. زیرا ابتدا به ارائه کاربرگه‌ای برای توصیف سند می‌پردازد و اصول حاکم بر این توصیف را تشریح می‌کند. سپس به فرآیند ذخیره‌سازی و رده‌بندی اسناد می‌پردازد.

فصل پنجم: ابزار جست‌وجو

عنوان این فصل می‌توانست روش‌های جست‌وجو یا نظام‌های جست‌وجو باشد. زیرا روش نمایه‌سازی یا طبقه‌بندی اسناد یا روش چکیده‌نویسی ابزار نیستند، بلکه نظام‌هایی‌اند که امکان جست‌وجو را با ابزارهایی از جمله نمایه دستی به صورت برگه‌دان، نمایه چاپی به صورت کتاب یا پایگاه‌های رایانه‌ای به صورت بانک اطلاعاتی فراهم می‌کنند. در هر نظام سازماندهی هم‌زمان با تعیین روش توصیف و ذخیره‌سازی روش بازیابی و ابزار آن نیز تعیین می‌شود و وجود نظام بازیابی از بديهيات است. انتظار می‌رود در این بخش در خصوص روش‌های نمایه‌سازی، اصطلاحنامه‌ها و ساختار آنها بحث بایسته‌تری می‌شد. جدول‌های ارائه‌شده رنگ بومی ندارد و عبارت‌هایی از قبیل نمایه‌های وظیفه‌ای یا سیاهه‌های تاریخی مبهم و نیازمند توضیح یا حداقل مثال است.

فصل ششم: خدمات دسترسی

این فصل غنا و انسجام بیشتری دارد و جزئیات خدمات اطلاع‌رسانی یا دسترسی به مواد را ارائه می‌کند. در خصوص خدمات مرجع به نظر می‌رسد که همان خدمات اطلاع‌رسانی است، اما کتابخانه مرجع می‌تواند کتابخانه تخصصی یادمانه نامیده شود. لزوم بحث درباره مالکیت

فصل هفتم: حفاظت و نگهداری یادمانه‌ها

این فصل که به حفاظت و نگهداری یادمانه‌ها اختصاص دارد، خود می‌تواند متن درسی مجزایی باشد. این فصل به جزئیات غیرقابل باوری پرداخته که باز هم لزوم این جزئیات قابل تردید است. نکته دیگری که قابلیت و ضرورت تشریح و تبیین بیشتری دارد، نحوه مرمت اسناد در یادمانه‌های دیداری - شنیداری است. بحث مرمت مواد آرشیوی دیداری و شنیداری از آن رو که این مواد، اهمیت خاص و ویژگی منحصر به فردی دارند و از حیث نحوه استفاده و نگهداری، با کتاب‌ها و نشریات متفاوت‌اند، بحثی مطلوب‌تر و کاربردی‌تر از آنچه در کتاب آمده است، می‌طلبد.

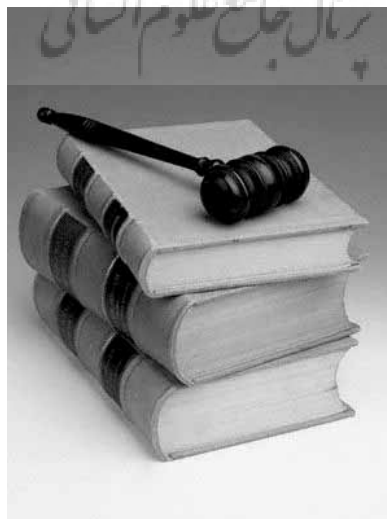
فصل هشتم و نهم: یادمانه‌های دیداری و شنیداری و تاریخ شفاهی

این دو فصل با توجه به فصول قبل که کلی بود، به‌طور اخص به مواد دیداری و شنیداری و تاریخ شفاهی می‌پردازد و این سؤال را مطرح می‌کند که چرا دیگر انواع یادمانه‌ها از جمله یادمانه آلبوم‌ها، عکس‌ها و جز آن مغفول مانده‌اند. آیا لازم نبود تمام انواع یادمانه‌های موجود و شناخته شده مورد بحث قرار می‌گرفت.

فصل دهم: برنامه‌ریزی عمومی در یادمانه‌ها

از عنوان برنامه‌ریزی عمومی در یادمانه‌ها که می‌توانست بدون حرف اضافه «در» بیاید، انتظار ارائه برنامه‌ای منسجم و فاز به فاز یا مرحله به مرحله می‌رود. اما هریک از مطالب ارائه شده می‌توانست در فصول نه‌گانه بیاید. مطالب ارائه شده چنانکه از ارجاعات جدول‌ها مشخص است، جنبه بومی ندارد. با وجود این بخشی از مباحث این فصل که به مسائل یادمانه کشور می‌پردازد، سه مبحث خدمات ارجاعی، توسعه و ایجاد شبکه را به‌عنوان سه محور برنامه‌ریزی عمومی مورد توجه قرار داده است.

نویسنده برای کامل‌تر کردن بحث برخی از فصل‌ها، پیوست‌هایی نیز آورده است. در پایان کتاب نیز پیوست تصاویر چند سند آمده است.

همچنین نویسنده کوشیده، در پایان هر فصل با طرح پرسش‌هایی، این موضوع را یادآور شود که کتاب یک متن درسی دانشگاهی است و دانشجویان باید با پاسخ دادن به پرسش‌ها، مطالب را در ذهن خود یادآوری کنند.

کتاب حاضر که بی‌شبهت به کتاب قبلی نویسنده نیست، با توجه به تجربه‌های وی و مآخذ معتبر و علمی هم برای دانشجویان رشته کتابداری و هم برای کارکنان سازمان‌ها در بخش‌های آرشیو مفید است و شاید بتوان مهم‌ترین انگیزه وی از تألیف کتاب را عرضه تجربه‌ها، دانش و آشنایی با آرشیو و منابع آرشیوی از سویی و از سوی دیگر شناخت از جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانست. با این حال، نکات زیر یادآوری کاستی‌ها یا پیشنهادهایی است که مؤلف، در صورت صلاح‌دید در ویرایش‌های بعدی لحاظ خواهند کرد.

ابتدا درباره عنوان کتاب باید گفت، «آرشیو» نهاد مناسبی در فارسی ندارد، بایگانی، آرشیو، مرکز اسناد، مرکز مدارک و مرکز مدارک و اسناد به جای یکدیگر یا در کنار یکدیگر به کار رفته‌اند و حال واژه جدیدی به نام یادمانه ارائه شده است، به نظر می‌رسد هیچ تعریف و معادل توافقی شده‌ای درباره این اصطلاح که انجمن حرفه‌ای یا حتی شاعلان این حرفه در میان خود پذیرفته باشند، وجود ندارد و می‌توان گفت این امر به عهده فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی است و پذیرش یادمانه به جای آرشیو و یادمانه‌وران به جای کارکنان آرشیو جای بحث و تأیید صاحب‌نظران را دارد.

در پیشگفتار کتاب به دو منبع به نام‌های *Keeping Archives* و *Managing Archives and Archival Institutions* اشاره شده است. با توجه به گستردگی مبحث و کمبود منابع و مآخذ فارسی در این زمینه، ضروری است مؤلف که از همین منابع در کتاب قبلی خود، مقدمه‌ای بر شناخت اسناد آرشیوی نیز به‌عنوان مرجع استفاده کرده است، با توجه به اینکه در غرب، کتاب‌ها و مقالات قابل توجهی در این زمینه منتشر می‌شود، به ارائه مطالب و مباحث جدیدتر و روزآمد و همچنین کاربردی می‌پرداخت. استفاده از منابع فوق، مطالب کتاب را در بسیاری موارد تکراری کرده است. شاید بهتر بود نگارنده، از مقالات و کتاب‌های جدیدتری در این زمینه استفاده می‌کرد تا هم روش‌های مدیریت جدید اسناد و آرشیو تشریح می‌شد و هم مطالب در دو کتاب از دو منبع مشابه تکرار نمی‌شد. به هر روی انتخاب این کتاب‌ها به‌عنوان منبع، نشان می‌دهد منابع تا اندازه‌ای روزآمد نبوده است و این خود می‌تواند به‌عنوان یکی از ضعف‌های این کتاب محسوب شود.

نویسنده در پیشگفتار، انتشار کتاب *Keeping Archives* را اولین بار در ۱۹۸۸ اعلام کرده، در حالی که در کتاب مقدمه‌ای بر شناخت اسناد آرشیوی از همین مؤلف، تاریخ انتشار این کتاب ۱۹۸۱ ذکر شده است.

در فهرست جداول، و متن کتاب، ترتیب قرار گرفتن شماره‌گذاری‌ها جدول ۳-۱ پیش از جدول ۱-۱ و ۲-۱ می‌باشد که لازم است توالی آن رعایت شود.

صفحات ۲۹۱ و ۲۹۲ در قسمت نمایه‌ها، ۲۹۳ تا ۲۹۵ در قسمت پانویس‌ها و ۲۹۶ پیوست مربوط به تصاویر به‌اشتباه دو بار چاپ شده است. اینگونه اشتباهات در چاپ و صحافی از انتشارات باسابقه

دانشگاه تهران بعید به نظر می‌رسد و ضروری است انتشارات دانشگاه تهران در این باره توجه بیشتری نشان دهد.

اشتباهات بارز و مکرر در بخش منابع و مآخذ فارسی و همچنین به‌کارگیری شیوه‌دستوری و آیین نگارش بسیار ضعیف، در مجموع به حدود بیست مورد می‌رسد که می‌توان به بعضی از آنها اشاره کرد: برای مثال در بند ۹ فقط آمده تعاونی، شیرین و نام منبع، ناشر، محل نشر و سال انتشار ذکر نشده است؛ در بند ۲۶ از صفحه ۲۷۶ اطلاعات کتاب‌شناختی به‌صورت نامنظم آمده است؛ در بند ۱۴ به جای شهلا اشرف، شهلا اشرف آمده است؛ در بند ۲۷، ناشر و در بند ۱۷ سال انتشار مشخص نیست. به‌طور کلی عدم توجه به علائم نقطه‌گذاری طبق قوانین توصیف کتاب‌شناختی و نظم مدخل‌ها به بازنگری در اطلاعات کتاب‌شناختی نیاز دارد.

در صفحه ۲۹۴، IASA انجمن بین‌المللی آرشیو مواد شنیداری به‌اشتباه انجمن بین‌المللی آرشیو نام گرفته است؛ در همین صفحه فدراسیون بین‌المللی آرشیو تلویزیون یعنی فیات (FIFA) و فدراسیون بین‌المللی آرشیو فیلم (فیاف) نیز (FIFA) به اشتباه نام‌گذاری شده‌اند که صحیح آنها به ترتیب IFTA و IFFA است.

در بعضی موارد از فصل دوم، مانند تأمین و سازماندهی نیروی انسانی، شاید بهتر بود به‌صورت تخصصی‌تر به جذب نیرو در آرشیو نگاه می‌شد مانند مهارت‌ها و دانش علمی که فرد باید کسب کند یا ویژگی‌های علمی و عملی که مدیر آرشیو باید واجد آنها باشد. همچنین فهرست پیوست‌ها نیامده است و جای خالی آن احساس می‌شود.

در کتاب اشتباهات حروفچینی نیز دیده می‌شود، برای مثال در صفحه ۲۸، سطر ۷ منظور از «ها کاربر» روشن نیست و به نظر می‌رسد ویراستاری اثر ضروری است.

در فصل دوم (ایجاد یادمانه‌ها) که به اتاق‌ها، قفسه‌بندی و مسائل دیگر پرداخته شده، لازم بود به ویژگی‌های ساختمان از نظر مقاوم بودن در مقابل آتش و زلزله و نظایر آن نیز اشاره می‌شد.

کتاب با وسعت و حجم مطالب بیش از یک متن درسی است که در حوصله استاد و دانشجو برای یک ترم یا حتی دو ترم باشد.

در پایان لازم است مراتب قدردانی از آقای فدایی عراقی به پاس تلاش و حس مسئولیت ایشان ابراز شود و چنانچه موارد ذکر شده را صلاح دانستند در ویرایش بعدی لحاظ کنند.

منابع و مآخذ

۱. دیانی، محمدحسین (۱۳۷۷). مقدمه‌ای بر آرشیو، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
۲. فدایی عراقی، غلامرضا (۱۳۷۷). مقدمه‌ای بر شناخت اسناد آرشیوی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۳. مرادی، نورالله (۱۳۸۰). مدیریت آرشیوهای دیداری و شنیداری، تهران: کتابدار.